ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ДЕРЖАВНОГО ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

СТОРОЖЕНКО Володимир Володимирович - здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

УДК 342.9
DOI 10.32782/NP.2021.2.37

В статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення понять компетенції та повноважень Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення. Розкрито положення норм чинного законодавства, яке регулює роботу Служби безпеки України у напрямку реалізації правоохоронної функції держави. Здійснено класифікацію повноважень СБУ як суб'єкта реалізації правоохоронної функції держави.

Ключові слова: компетенція, повноваження, Служба безпеки України, правоохоронний орган, правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми

Розвиток Служби безпеки України відбувався протягом всього часу незалежності нашої держави, що чітко відповідає демократичним зрушенням в її політиці, а також обраному європейсько-орієнтованому вектору розвитку. Історія побудови СБУ показала, що вище керівництво України прагне створити дієвий правоохоронний орган зі спеціальними повноваженнями, робота якого спрямовуватиметься, передусім, на забезпечення прав і свобод українського населення, а не його тотальний контроль. Втім, на сьогоднішній день СБУ все ще перебуває на етапі еволюції, адже нова геополітична ситуація та збройна агресія російської федерації щодо нашої країни, викликають необхідність зміни форм та методів роботи цього відомства. Окрім того, в контекст його реформування великого значення набувають наукові напрацювання, що дозволяють побудувати концептуально-теоретичні позиції з приводу розуміння векторів подальшого організаційно-правового розвитку Служби безпеки України. Одним із важливих напрямів наукових досліджень, присвячених діяльності Служби безпеки України, є характеристики компетенції та повноважень цього відомства як державного правоохоронного органу спеціального призначення.

Стан дослідження

Окремі проблемні аспекти, присвячені діяльності Служби безпеки України як правоохоронного органу, у своїх наукових працях розглядали: М.М. Бліхар, А.І. Годяк, М.Й. Кулик, М.А. Макаров, Ю.С. Назар, А.С. Симчук, Ю.В. Терещенко, С.В. Харченко та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання дослідження компетенції та повноважень Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб надати характеристику компетенції та повноваженням Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення. Для досягнення вказаної мети слід вирішити наступні завдання: розкрити загальнотеоретичні підходи щодо визначення поняття компетенція; з'ясувати

сутність та зміст категорії «повноваження»; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює діяльність Служби безпеки України.

Наукова новизна дослідження

Новизна наукової статті полягає у тому, що ній дістала подальшого розвитку характеристика компетенції та повноважень Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення.

Виклад основного матеріалу

Компетенція та повноваження СБУ – це взаємопов'язані категорії, як частина та ціле. Для доведення цього відмітимо: слово «компетенція», походить від латинського «competentio» – відання, здатність, належність з правом. Вітчизняній юриспруденції поняття «компетенція» відоме ще з початку XIX століття, куди воно прийшло разом із західноєвропейськими ідеями конституціоналізму. З кінця XIX століття термін «компетенція» неодмінно був присутнім у працях з державного права та загальної теорії держави і права [1, с.124]. В сучасних тлумачних словниках поняття має два найбільш поширені значення: а) перелік питань, в яких особа чи кілька осіб мають знання (відають щось); б) коло повноважень – прав і обов'язків (відати чимось) [2, с.130].

Дуальний характер етимології терміну компетенція відобразився на всіх сферах його поширення. Найбільшого використання поняття зазнало в трудовому та адміністративному праві. В першій галузі компетенція розкривається, як характеристика працівника. Зокрема, професійна компетенція – це сукупність знань, досвіду, навичок, цінностей, норм, моделей поведінки, необхідних для виконання певного різновиду роботи [3].

В свою чергу в адміністративному праві термін «компетенція» уживається в значенні, яке є більш цінним для нашого наукового розгляду, а саме як опис органу державної влади або посадової особи. Так, М.М. Потіп під компетенцією владних органів розуміє поєднання знань, умінь та навичок посадових осіб з практикою державного і суспільного життя, з повнотою законного державновладного впливу на адміністративні відносини політичної, економічної, фінансової, соціально-культурної спрямованості. На його думку, компетенція є кількісною категорією, що залежить від масштабів адміністративного впливу (співвідношення посадовців з населенням на одиницю території у певний період часу), а також має якісні параметри організуючого адміністративно-правового впливу посадовців (через правотворення та правореалізацію із застосуванням переконання і примусу, стимулів та заохочень) на свідомість, волю і поведінку населення, де провідним елементом виступає професіоналізм посадовців [4, с.33].

Зважаючи на викладене, компетенція Служби безпеки України, як державного правоохоронного органу спеціального призначення – це основана на завданнях і функціях СБУ сфера його відання, тобто коло практичних питань, котрі вирішуються в процесі реалізації повноважень, якими Служба наділена відповідно до норм чинного законодавства. До сфери відання Служби безпеки України, враховуючи покладені на неї завдання та функції, слід віднести: здійснення провадження в справах про адміністративні правопорушення; розслідування кримінальних правопорушень; реалізація оперативно-розшукових, контррозвідувальних та розвідувальних заходів; реалізація інших контрольних, організаційних, інформаційних заходів відповідно до поставлених цілей.

В свою чергу, повноваження є не менш комплексною категорію з приводу змісту якої також існує наукова дискусія. В юридичній енциклопедії поняття «повноваження» трактується, як сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [5, с.102]. Виходячи з цього повноваження Служби безпеки України, як державного правоохоронного органу спеціального призначення, - це сукупність передбачених законодавством України прав і обов'язків, які покладаються на СБУ та її органи і підрозділи. Повноваження показу-

ють, які саме та на скільки широкі можливості має Служба безпеки України в процесі реалізації своєї діяльності у досліджуваному напрямку.

Основні повноваження Служби безпеки України закріплені в Законі України «Про Службу безпеки України». Даному питанню присвячено Розділ IV Закону, в якому окремо закріплюються права та обов'язки відомства. Наприклад, відповідно до статті 24 Закону, СБУ зобов'язана: «1) здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України; 2) здійснювати заходи контррозвідувального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, безпекою громадян України за кордоном; 3) виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень; 4) здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України; 5) забезпечувати захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань; 6) здійснювати контррозвідувальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних Сил України, інших військових формувань, дислокованих на території України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства; 7) сприяти забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій тощо» [6].

В свою чергу, відповідно до статті 25 Закону, СБУ, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків надається право: 1) вимагати від громадян та посадових осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень Служби безпеки України, перевіряти у зв'язку з цим документи, які посвідчують їх особу, а також проводити огляд осіб, їх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховання речових доказів злочинної діяльності; 2) подавати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності обов'язкові для розгляду пропозиції з питань національної безпеки, у тому числі із забезпечення охорони державної таємниці; 3) входити у порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій і командуванням військових частин, на їх територію і в службові приміщення; 4) в інтересах контррозвідки і оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік; 5) використовувати засоби та/або пристрої, призначені для виявлення, припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, у тому числі перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення таких суден та/або складових частин безпілотних авіаційних систем тощо [6]. Відповідно до статті 25 СБУ, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків надається право: «1) вимагати від громадян та посадових осіб припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень Служби безпеки України, перевіряти у зв'язку з цим документи, які посвідчують їх особу, а також проводити огляд осіб, їх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховання речових доказів злочинної діяльності; 2) подавати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності

обов'язкові для розгляду пропозиції з питань національної безпеки, у тому числі із забезпечення охорони державної таємниці; 3) входити у порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій і командуванням військових частин, на їх територію і в службові приміщення; 4) в інтересах контррозвідки і оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік; 5) використовувати засоби та/або пристрої, призначені для виявлення, припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, у тому числі перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення таких суден та/або складових частин безпілотних авіаційних систем» [6].

Варто розуміти, що наведений перелік – це базові повноваження СБУ, якими Служба наділено від моменту його створення. Але поряд із ними існують права та обов'язки спеціального порядку, які прямо пов'язані із участю відомства чи його посадових осіб в конкретних правовідносинах. Наприклад, окремий перелік повноважень покладається на СБУ, як сторону кримінального провадження [7]. Спеціальні повноваження також покладаються на СБУ Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про боротьбу з тероризмом» та «Про державну таємницю» та іншими.

Реалізуючи цілі контррозвідувальної діяльності СБУ, відповідно до статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» уповноважена: 1) здійснювати контррозвідувальний пошук, оперативно-розшукові заходи з використанням оперативних та оперативно-технічних сил і засобів, опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу; 2) виявляти, фіксувати і документувати гласно і негласно розвідувальні, терористичні та інші посягання на державну безпеку України, вести їх оперативний облік, здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів; 3) проводити контррозвідувальні операції та відповідні оперативні і оперативно-технічні заходи з метою попередження, своєчасного виявлення і припинення розвідувально-підривної, терористичної та іншої протиправної діяльності на шкоду державній безпеці України; 4) мати гласних і негласних штатних і позаштатних працівників, створювати з метою конспірації підприємства, установи та організації, використовувати документи, що зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів органів та підрозділів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність; 5) витребовувати, збирати і вивчати, за наявності визначених законом підстав, документи та відомості, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, джерела і розміри їх доходів для попередження і припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань на державну безпеку України тощо [8].

Забезпечуючи безпеку державної таємниці на всій території України, СБУ, крім повноважень передбачених Законом України «Про Службу безпеки України» СБУ реалізує додаткові права та обов'язки, закріплені в статтях Закону України «Про державну таємницю». В статті 37 останнього закріплено: «Служба безпеки України має право контролювати стан охорони державної таємниці в усіх державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, а також у зв'язку з виконанням цих повноважень одержувати безоплатно від них інформацію з питань забезпечення охорони державної таємниці. Висновки Служби безпеки України, викладені в актах офіційних перевірок за результатами контролю стану охорони державної таємниці, є обов'язковими для виконання посадовими особами підприємств, установ та організацій незалежно від їх форм власності» [9].

Висновки

Таким чином, Служба безпеки України в рамках здійснення правоохоронної діяльності особливого характеру, наділена низкою специфічних повноважень, які найбільш доцільно поділити на наступні групи:

1) загальні повноваження, які передбачені Законом України «Про Службу безпеки України»; 2) повноваження, як сторони кримінального провадження, визначені Кримінальним процесуальним кодексом України; 3) повноваження, як суб'єкта ОРД та контррозвідувальної діяльності, передбачені Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність»; 4) повноваження у сфері протидії та боротьби з тероризмом, закріплені Законом України «Про боротьбу з тероризмом»; 5) повноваження у сфері забезпечення державної таємниці – Закон України «Про державну таємницю».

Аналіз компетенції та повноважень Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення показує широкі юридичні можливості відомства, як одного з найбільш впливових суб'єктів публічного управління, адже його сфера відання включає в себе одразу декілька секторів правоохоронного впливу.

АНОТАЦІЯ

З'ясовано, що компетенція Служби безпеки України як державного правоохоронного органу спеціального призначення – це основана на завданнях і функціях СБУ сфера його відання, тобто коло практичних питань, котрі вирішуються в процесі здійснення діяльності даним відомством, а також система повноважень, якими Служба наділена відповідно до норм чинного законодавства з метою реалізації правоохоронної діяльності.

Аргументовано, що повноваження Служби безпеки України, як державного правоохоронного органу спеціального призначення, - це сукупність передбачених законодавством України прав і обов'язків, які покладаються на СБУ та її органи і підрозділи. Повноваження показують, які саме та на скільки широкі можливості має Служба безпеки України в процесі реалізації своєї діяльності у досліджуваному напрямку.

Відмічено, що Служба безпеки України в рамках здійснення правоохоронної діяльності особливого характеру, наділена низкою специфічних повноважень, які найбільш доцільно поділити на наступні групи: 1) загальні повноваження, які передбачені Законом України «Про Службу безпеки України»; 2) повноваження, як сторони кримінального провадження, визначені Кримінальним процесуальним кодексом України; 3) повноваження, як суб'єкта ОРД та контррозвідувальної діяльності, передбачені Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність»; 4) повноваження у сфері протидії та боротьби з тероризмом, закріплені Законом України «Про боротьбу з тероризмом»; 5) повноваження у сфері забезпечення державної таємниці – Закон України «Про державну таємницю».

Ключові слова: компетенція, повноваження, Служба безпеки України, правоохоронний орган, правоохоронна діяльність.

Література

1. Бойко О.В. Інститут президентства в Україні і США (порівняльно-правовий аспект): дис… канд. юрид. наук : Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2003. 213 с.

2. Болдирєв С.В. Організаційно-правові питання місцевого самоврядування в Україні: дис… канд. юрид. наук : Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2003. 228 с.

3. Шкода Т.Н. Сутність компетенцій працівника. НАУ. 2010. №28. С.2-5.

4. Потіп М.М. Щодо сутності компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Право і суспільство. 2012. №6. С.32-35.

5. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6 т. [голова редкол. Ю. С. Шемшученко]. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 4: Н–П. 2002. 717 с.

6. Про Службу безпеки України. Закон від 25.03.1992 №2229-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. №27. Ст.382.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: кодекс від 13.04.2012 №4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №9-10. Ст.88..

8. Про контррозвідувальну діяльність: закон від 26.12.2002 №374-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №12. Ст.89.

9. Про державну таємницю: закон від 21.01.1994 №3855-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. №16. Ст.93.

SUMMARY

It has been found that the competence of the Security Service of Ukraine as a state law enforcement body of special purpose is the scope of its competence based on the tasks and functions of the SBU, that is, the range of practical issues that are resolved in the process of carrying out the activities of this department, as well as the system of powers that the Service is vested with accordingly to the norms of the current legislation for the purpose of implementing law enforcement activities.

It is argued that the powers of the Security Service of Ukraine, as a state law enforcement body of special purpose, are a set of rights and obligations provided for by the legislation of Ukraine, which rest on the Security Service of Ukraine and its bodies and units. The powers show exactly what and to what extent the Security Service of Ukraine has in the process of implementing its activities in the researched direction.

It was noted that the Security Service of Ukraine, within the framework of law enforcement activities of a special nature, is endowed with a number of specific powers, which are most expediently divided into the following groups: 1) general powers provided for by the Law of Ukraine "On the Security Service of Ukraine"; 2) powers, as parties to criminal proceedings, defined by the Criminal Procedure Code of Ukraine; 3) powers, as a subject of ORD and counterintelligence activities, provided for by the Laws of Ukraine "On operational and investigative activities", "On counterintelligence activities"; 4) powers in the field of countermeasures and combating terrorism, established by the Law of Ukraine "On Combating Terrorism"; 5) powers in the field of state secret protection - the Law of Ukraine "On State Secrets".

Keywords: competence, authority, Security Service of Ukraine, law enforcement agency, law enforcement activity.